

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

קנאין פוגעים בו

- שב -

נמסר בש"ק פרשת בלק ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת פנחס יחל השיעור בשעה: 5:45 אחה"צ
ויהיה בענין:

קרבת התמיד

מנחה בשעה 5:25 [ובזמן הדלקת נרות למטה]

בדין 'קנאין פוגעים בו'

להורגו, חשיב 'מחויב', שהרי הבא במחותרת אין לו דם וההורגו פטור, ואם שבר את הכלים באותה שעה פטור מלשלם כמפורש בסנהדרין (עב"כ¹), הגם שכתב הרמב"ם (בהל' גניבה ט,ז) דאין חיוב להרגו דהלא רשאי בעל הבית שלא להעמיד עצמו על ממונו ועי"כ למנוע הריגת הגנב², א"כ חזינן דיתכן שגם כשאין חיוב להרגו אלא רשות, חשיב 'מחויב מיתה' מחמת עצם התר דמו [להריגה].

זע"פ יסוד זה דברודף איכא חלות חיוב מיתה על הגברא, מלבד מה שניתנה רשות להציל הנרדף בנפשו של רודף, תירצו האחרונים (אחיעזר ח"א יט; אמרי משה ל) הקושיא מהמבואר בברכות (נח). דהמוסר חברו לעכו"ם דינו כרודף שמותר להרגו ואעפ"כ לא נפטר מתשלומי ממונו. והלא ברודף קיי"ל דקם ליה בדרבה מיניה - וכתבו דדוקא רודף כזה שאילו עשה את אשר זמם חייב מיתה בב"ד, דרוצח הוא, דוקא הוא חשיב מחויב מיתה כבר בשעת רדיפתו, משא"כ מוסר דאינו אלא גרמא, נהי דניתן להציל את השני ע"י הריגתו של המוסר, אבל אין כאן חלות חיובא אגברא הלכך אינו נפטר בקלב"מ³.

ב והנה כבר עמדו האחרונים על הקושיא, מדוע אין זמרי נהרג על פינחס הלא דינא הוא ברודף שאם יכול המציל להציל באחד מאבריו של הרודף בלא לפגוע בנפשו, אם לא עשה כן והרגו - חייב מיתה, וא"כ הלא זמרי יכול [וחייב] לפרוש, ובכך להציל את נפשו של פינחס שהרי מיד כשיפרוש שוב לא יהא מסוכן, דהא אין פינחס רשאי להרגו. ובשו"ת גליא מסכת (י"ד ה) כתב לתרץ באופן אחד עפי"ד המזרחי (המובאים בהגהת המשל"מ סוף הל' חובל ומזיק) דדינא דיכול להצילו באחד מאבריו אמור רק באדם אחר, אבל הנרדף עצמו שהרג את הרודף, אף אילו יכול להציל באחד מאבריו פטור. וה"נ נהי דזמרי יכול לפרוש אעפ"כ אם לא עשה כן והרגו לפינחס פטור.

זרעק"א ובנו הגר"ש (בכתובות לג) תמהו על עיקר דברי המזרחי שהרי בגמרא בסנהדרין (עד) מפורש שרודף שאפשר להצילו באחד מאבריו, אם שבר את הכלים חייב מפני שאין בו חיוב מיתה הפוטרו מממון - הרי משמע שאף הנרדף עצמו אינו רשאי להורגו. אך לפי דברי האחרונים הנ"ל ניחא, דכפי האי גוונא שאפשר להצילו באחד מאבריו אין עליו חיובא דרודף, רק

א וכמו כן אילו יהרג הגנב את הבא להרגו כדי להציל את בע"ב - מסתבר מאד שיהא נהרג עליו, ודלא כסברת האפק"י ח"ב סוס"י מ.

ב אכן אין הדבר ברור, ש"א שמצוה על כל אדם להרגו [שהרי ירדה תורה לסוף דעתו של אדם שיעמיד עצמו על ממונו וסו"ס השתא בעה"ב מסוכן]. ע' במפרשים סנהדרין על עג התוס' שם. וכן נראה מדברי האו"ש שם שהשווה בא במחותרת לרודף. וכן נראה מתוך דברי המשל"מ (רוצח א,טו) שפירש הטעם שרודף שהרגו למציל נהרג עליו - שלא כומרי - מפני שמצוה להרגו ולא רשות. והלא גם בבא במחותרת הדין כן - ומ' שנקט שגם זה מצוה להרגו.

ג לאור האמור יתחדש לכאורה - לפי"ד האחיעזר והאמרי-משה - שהרודף להרוג בגרמא, אם יקום ויהרוג את המציל לא יהא נהרג עליו, בדומה לזמרי שנתפך והרגו לפינחס. ואולם לפי דרך הגר"ח המבוארת הלאן בפנים, על כרחך דגם ברודף בגרמא איכא חיובא דרודף עליה, ואם יהרוג את המציל - נהרג עליו.
[ויש לחקור ברודף בשוגג או באומר מותר ומצוה (כגון רופא המשתף פעולה עם זקן שברצונו למות, בסכרו בטעות שעושה עמו חסד), די"ל שאין כאן חיובא ועונש אלא הצלת הנרדף, דלהאחרונים הנ"ל אם יהרוג את הקם כנגדו להציל, לא יהא נהרג עליו, ולהגר"ח נראה דנהרג עליו.
אך נראה שגם להאחרונים, תורת 'חיובא' דרודף שייך אף בשוגג, שאין זה משום עונש על חומרת מעשיו אלא עצם הצלת הנרדף בנפשו היא חיוב. דודאי יסוד הדין הוא הצלת הנרדף ולא עונש הרודף, רק דממילא זהו חיובו וענישו בכך שהתירה תורה להציל הנרדף בנפשו. דאי לא תימא הכי הלא יצא שאדם הבא להרוג את עצמו יהא לו דין 'רודף' ומותר יהא להרגו כדי למנוע התאבדותו, ובודאי אין זה מתקבל על הדעת, והיינו משום דסו"ס אין כאן הצלת הנרדף].

א תנן בסנהדרין (פא:): הבעל ארמית קנאין פוגעין בו. ופרש"י בני אדם כשרין המתקנאין קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה אבל לאחר מיכן אין מיתתו מסורה לבית דין. והלכה למשה מסיני היא. ובגמרא (פב). אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הבא לימלך אין מורין לו, ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס - נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס - אין נהרג עליו שהרי רודף הוא. וכתב הרא"ש (ומקור דבריו ביד רמ"ה) שלכך אין זמרי נהרג אם הרג לפינחס - לפי שאין מצוה להרגו אלא רשות בעלמא, אבל אינש אחרינא אילו הרג את פינחס - נהרג, דפינחס לאו רודף גמור הוא כיון דברשות קעביד, ולזמרי דוקא ניתן להציל עצמו בנפשו של פינחס אבל לא לאיניש דעלמא. ויש להבין גדר הדברים, דמחד גיסא חשבינן ליה כרודף, שלכך אילו הרגו זמרי פטור, אבל אינו רודף גמור, דאיניש בעלמא נהרג עליו. מאי ניהו 'רודף' ומאי 'רודף גמור'.

זפתיחת הענין בדברי רבותינו, האור-שמח (הל' רוצח א,יג) וביתר הרחבה בדברי יחזקאל (כג), שכתבו לחלק בין דין 'בועל ארמית קנאין פוגעין בו' ובין דין רודף אחר חברו להרגו שמצוה על כל אדם להורגו, דבדין רודף איכא חיוב מיתה החל אקרקפתא דרודף, משא"כ בועל ארמית אמנם הרשות להרגו אבל אין הגברא בגדר 'מחויב מיתה'. וחילוק זה מתבאר מגוף הדין דאילו נהפך זמרי והרגו לפינחס אינו נהרג עליו, ואילו בכל רודף, אילו יהרוג הרודף את המציל הבא להרגו - ודאי נהרג עליו (ומפורש הדבר במאירי ובחדושי הר"ן סנהדרין פב). והיינו משום דהרודף אחר חברו להרגו מחויב מיתה הלכך הבא להרגו כדי להציל את הנרדף לאו 'רודף' הוא כלל ועיקר, דהא מקיים בזה חובתו ומצוותו, משא"כ הבעל ארמית דלא חשיב מחויב מיתה הלכך הבא להרגו שם 'רודף' עליו.

זכתבו עפי"ז דנפקא מינה לדין קם ליה בדרבה מיניה; דרודף ששיבר את הכלים פטור מממון כדאיתא בסנהדרין עב [אלא שנחלקו שם הראשונים אי חשיב כחייבי מיתות מזידין או שוגגין כיון דלא נתקיים לבסוף עונש מיתה. ערש"י ורמ"ה], ואילו לענין זה שקנאין פוגעים בו יש לומר שאינו נפטר מעונש אחר משום קלב"מ, כיון דאינו 'מחויב' מיתה רק שיש רשות לקנאים להרגו. ואמנם כן היא שיטת הגאון בעל פרי מגדים (בשושנת העמקים כלל כא). וכתב להוכיח כן מהמבואר ברמב"ם (איסו"ב יב,ו), דהבעל ארמית לוקה בב"ד [יש מפרשים מלקות ארבעים אך פשטא דמלתא כדעת האומרים מכת מרדות דרבנן היא], הרי דאין המיתה דפגיעת קנאין פוטרת עונש מלקות. [אמנם יש מקום לדחות ההוכחה, עפ"י מה שיש לחלק בדין קלב"מ בין מיתה וממון למיתה ומלקות. ואכ"מ]. איברא, הגרעק"א (בכתובות כט) הניח כהנחה מסברא פשוטה דאף בבעל ארמית איכא קלב"מ. ועכ"פ לפי האמור הרי החילוק ברור בסברא, דברודף דאיכא חיוב מיתה אקרקפתא דגברא, חיוב זה פוטרו מחיוב הקל, משא"כ בקנאין פוגעין בו דאינו 'מחויב' מיתה, אינו נפטר מעונש אחר. [האו"ש פירש הבחנת החילוק משום דברודף חובה על כל אדם להרגו ואילו בבעל ארמית אין חובה אלא רשות לקנאים לפגוע בו. ויש להעיר שאין זה יסוד החילוק בעצם, רק מודד וסימן הוא שכיון שמצוה על כל אדם

שיש רשות לנרדף שלא לדקדק בדבר ויכול אף להורגו. ויבואר עוד להלן.

ואמנם לגוף הקושיא, הלב מרגיש דאין זה דומה להך דיכול להצילו באחד מאבריו, וכמוש"כ הגרש"ר (זכרון שמואל פג) בשם זקנו, דדמי למי שבא למנוע את חברו מאכילת נבלה ומאיים עליו שאם יאכל יהרגהו, דאעפ"י שזה האוכל מחוייב להימנע מאכילת נבילה, מ"מ אילו לא נמנע והרגו לזה שבא להרגו - אינו נהרג, ואין אומרים הלא יכול להצילו ע"י שיפרוש מהאיסור^ד. והיינו משום דלאו כל כמיניה של זה למנועו על ידי מיתה, הלכך כל שעברין זה רוצה להמשיך באכילתו הרי במצב זה אין יכול להציל עצמו אלא בנפשו של רודף. וה"נ לא חשבינן לזמרי כמי שיכול היה להציל את פינחס ע"י שיפרוש^ה.

ולפי זה נפתח הפתח לבאר דברי הרא"ש, דמחד גיסא חשיב פינחס כרודף שהרי זמרי אינו 'מחוייב מיתה', מאידך כיון שעכ"פ ברשות קעביד, אם יבוא אדם ויהרגו - נהרג עליו.

ומדוקדק בזה לישנא דגמרא, דכריך רבי יוחנן הנך מימרות אהדדי: הבא לימלך אין מורין לו להרוג, ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס - נהרג עליו. ואם נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו שהרי רודף הוא. מלשון 'ולא עוד אלא...' משמע שהדברים קשורים אהדדי - דהואיל ואין מורין להרגו הרי זה סימן שאין כאן חיוב מיתה החל עליו, וזהו היסוד לכך שלאחר שפירש זמרי אם הרגו פינחס נהרג עליו, ולכך שפינחס יש לו דין רודף לענין זה שאם נהפך זמרי והרגו אינו נהרג עליו, בניגוד לשאר מציל את הנרדף שאין לו דין 'רודף' מאחר והרודף מחוייב מיתה ומצוה על כל אדם להרגו.

ומ"מ עדיין יש להגדיר את החילוק שבין זמרי עצמו שהרג ובין שאר כל אדם, ומהו גדר 'רודף שאינו גמור' שכתב הרא"ש.

ג ותחילה נבוא לבאר דברי הרמב"ם (רוצח א, ט) בדין עוברת המקשה לילד, 'מותר לחתוך העובר במעיה מפני שהוא כרודף אחריה להורגה. ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם'. ומקור הדין הוא במשנה באהלות (ו, ז), אלא שבסוגיא בסנהדרין (עב) הקשו אמאי יצא ראשו אין נוגעים בו והלא רודף הוא, ותירצו שאני התם דמשמיא קא רדפי לה. ואמנם זהו שמסיים הרמב"ם ד'טבעו של עולם' הוא ואין כאן מעשה רדיפה, וכמוש"כ הכס"מ. אלא דאם כן צריך באור מה שכתב בתחילה דמחתכין העובר מפני שהוא כרודף אחריה - והלא קאמרין דאין זה רודף דמשמיא קא רדפו לה. והו"ל לכתוב טעם המשנה 'מפני שחייה קודמין לחייו'.

ופירש הגר"ח (בהל' רוצח שם), שבעצם אף בעובר נאמר 'וחי בהם' והלא מחללין עליו את השבת [ואף להראשונים בפ"ח דיומא דאין מחללין על העוברין, הוכיח הגר"ח דבישבה על המשבר לכו"ע מחללין], וא"כ לכאורה היה בדין דאף קודם שיצא אין לדחות נפשו מפני נפש אמו דעל תרוויהו איכא דין פיקוח

^ד והגרשו"א (במנחת שלמה ח"א ז, ב) כזה בודד דיהא נהרג עליו. וכתב דדוקא בזמרי דהריגתו אינה כדי למנועו מעבירה, דאף לאחר שנעשתה העבירה, כל עוד לא פרש קנאין פוגעין בו [וראיה פשוטה לזה נראה, דהא קנאין פוגעין בו סתמא קתני, אף כשיכלו להכותו באחד מאבריו ולהפרישו. וכ"מ מהא דאמרין בסנהדרין שם דכחן המשרת במקדש בטומאה היו אחיו הכהנים מוציאם אותו ופוצעים את מוחו, והיינו דוקא בשעת מעשה ממש (כן כתב באג"מ אה"ע לח מסברא) דהוא כדניא דקנאין פוגעין בו - הרי אף שכבר הוציאוהו ופרש מן העבירה, הורגים אותו כל עוד דחשיב שעת מעשה], והיינו משום דהפגיעה בו ענינה משום קנאה לחילול השם, הלכך נחשב 'רודף' הגם שיכול לפרוש מהעבירה, דלא בגלל שאינו פורש פוגעים בו.

נפש מ'וחי בהם', אלא כיון ד'שם רודף' עליו הרי ברודף נאמרה הלכה שמצילים הנרדף בנפשו של רודף. ודין זה אינו משום פיקוח נפש דכל התורה - כן הוכיח הגר"ח מהא דאף בנכרי איכא לדין רודף (סנהדרין נו), הגם שלא נאמר בו 'וחי בהם' (וכמוש"כ התוס'). וכן מהא דעיקרא דדינא ילפינן מנערה המאורסה והלא אינו ענין כלל לפיקוח נפשות, הרי שהוא דין מסויים של 'הצלת הנרדף' [ממיתה או מעבירה] - אלא שמצד דין הצלה לבד, אין לנו לדחות נפש מפני נפש, ורק משום חיובא דרודף יש לנו לדחות נפשו, והרי בעובר ליכא חיובא דרודף דהא אין זה מעשה רדיפה כי טבעו של עולם הוא, וא"כ זהו הטעם דמשהוציא ראשו אין נוגעין בו, דנהי דלמעשה הריהו כרודף הבא להורגה ויש כאן חיוב הצלה, אך אין עליו חיוב דרודף וא"כ אין דוחין נפש מפני נפש, אבל קודם שהוציא ראשו שפיר דחינן נפשו מפני נפשה, שהיא נפש גמורה וחייה קודמין כדקתני במתני', ואולם עיקרא דדינא דנהרג הוא משום דין הצלה דרודף. עד כאן תורף דבריו.

מבואר בדברי הגר"ח ששני דינים יש ברודף: דין הצלת הנרדף, ולזה סגי בשם רודף אף בלא חיובא שחל עליו, אלא דמצד זה אין דוחין נפש מפני נפש [וזה דלא כדעת האחרונים הנ"ל דסגי בדין הצלה להרוג את הרודף גם במקום דליכא חלות חיובא על הרודף], ורק בכגון עובר שפיר יש לקיים הצלה בנפשו כיון דנפש עובר נדחית מפני נפש אדם גמור. ועוד דין חיוב מיתה לרודף, שמצד זה ניתן להורגו הגם דאין דוחין נפש מפני נפש, ודין זה אינו שייך בעובר שהוא טבעו של עולם.

אמנם יש לבאר מהו גדר זה ד'שם רודף' בלא 'חיובא דרודף'. ודנהגה מצינו ברמב"ם כלשון הזה במקום אחר. בסוף הל' חובל ומזיק: 'ספינה שחשבה להשבר מכובד המשווי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם, ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם'. והשיגו הראב"ד: 'אין כאן לא מלח ולא תבלין שאין כאן דין רודף כלל'. ובאור דברי הרמב"ם, דנהגה אמרו (בב"ק ס) דאין אדם מציל עצמו בממון חברו. ודעת רש"י לפרש כפשוטו, דאסור לאדם לגזול ממון חברו כדי להציל עצמו ממיתה. (וכן דעת הראב"ד בשיטמ"ק שם קיז - אלא דלדעתו על זה היתה תקנת יהושע שיהיו רשאים לעשות כן). ודעת שאר הראשונים שמותר הדבר אלא שחייב לשלם, ודאמרין אסור להציל עצמו היינו שלא על מנת לשלם. [וכן נראה מסקנת רוב הפוסקים, דלא כהגר"י עטלינגר בשו"ת בנין ציון שתמך יסודותיו בשיטת רש"י ודעימיה]. ויש לבאר שיטת רש"י, מ"ט לא תידחה עבירת לא תגזול כשאר עבירות הנדחות מפני פיקוח נפש [אם כי לגירסה אחת בתוספתא (המובאת ברמב"ן פ"ג דכתובות) אף לא תגזול נמנית עם עבירות חמורות דיהרג ואל יעבור, אך הרי לא קיי"ל כן].

אך באור הדבר - וכבר הרחבנו הענין במקום אחר^ה - כפי שכתב הגרש"ר (זכרון שמואל סי' סה פג) שכל דיני דחייות נאמרו רק במצוות ועבירות של אדם בשלו, אבל דבר של חברו מעיקרא אינו בתחומו, שאין אפשרות לאדם לפגוע בשל חברו מחמת מצוות וחיובים ידידיה. [ויסוד הענין נמצא בדברי רבו הגרשש"ק (ריש נדרים) שביאר בשיטת הנמו"י שאין עשה דוחה ל"ת דנדר משום דאיסור חפצא הוא, כלומר שקפידת התורה מלחלל את

^ה שיעור פד. וע"ע בשיעור ע,ג.

והשתא לפי"ז יש מקום לפרש דברי הרמב"ם גם בלא הזדקקות ליסוד הגר"ח [שמצד 'וחי בהם' גרידא אין קדימה לאם על הולד, ורק משום דין מסויים של הצלת הנרדף יש מקום לקדימה - שעל כן הוצרך הרמב"ם לנמק שהעובר 'רודף'] - שלכך הוצרך הרמב"ם לומר שהעובר 'כרודף', דבלאו הכי הלא אין רשות לגעת בשל האחר אף לצורך הצלת נפש, וכשם שאין לנו רשות ליטול אבר של אחד להציל חיי אדם אחר, אפילו אבר שאין הנשמה תלויה בו, כמו כן - וקל וחומר - אין לנו רשות להמית העובר לצורך הצלת נפש אחרת, ואין מועלת כלפי זה הטענה דנפש האם קודמת לנפש העובר, אבל כיון שהעובר מהוה סיבת הסכנה, הרי סרה טענה זו, דאדרבה הוא הגורם לסכנה ואנו באים להציל את האם מן העובר, וכמשא המסכן חיי האנשים. ואולם אם כבר הוציא ראשו הרי יש לפנינו נידון של דחיית נפש מפני נפש, ואין לנו ליטול נפש אחת כדי להציל אחרת גם אם אותה נפש היא הסיבה המסכנת - כל עוד אין כאן מעשה רדיפה.

ובזה תובן דעת חכמי הדורות המובאת במאירי בסנהדרין (עב) שאף בהוציא ראשו, נהי דאין רשות לאחרים להורגו אבל לאם עצמה יש רשות. וטעם הדבר נראה, שהרי כאמור העובר נידון 'כרודף' בכך שמהוה סיבת הסכנה, א"כ כלפי דידה מיתה הנידון הוא אם חייבת למסור חייה כדי להצילו, וא"כ הרי בזה מתהפכת הסברא, דלאו כל כמיניה דהילוד להציל עצמו על ידי חיי האם. ורק כלפי אחרים נידון הדבר כשקולים ואין להם רשות להתערב לדחות נפש אחת מפני אחרת, אבל מצד האם נידון הולד כמי שבא בתחומה ובא לסכן אותה, ועל כן רשאית - לפי דעה יחידאה זו - למונעו מכך על ידי הריגתו.¹

ד) והשתא יבוא דברי הרא"ש על באורם השלם, דאמנם פינחס חשיב כרודף [דזמרי אינו נהרג עליו] אבל אינו רודף גמור. כלומר, הואיל וזמרי אינו 'מחויב מיתה' כדברי האחרונים הנ"ל, הרי פינחס נידון כ'סיבת סכנה' לזמרי, אם כי כמובן אין עליו כל חיובא דרודף דהא ברשות קעביד. וא"כ לכל אדם אין רשות להרגו דהא אין דוחין נפש מפני נפש [וכילוד שהוציא ראשו המסכן את אמו, הגם שהוא הסיבה לסכנתה, אסור לכל אדם להורגו דהא לא קעביד שלא כדין דליחול עליה שם מעשה רדיפה], משא"כ כלפי זמרי עצמו שפיר יכול לראות את פינחס כבא בתחומו ליטול את נפשו ועל כן יכול להציל עצמו אף ע"י הריגת פינחס.

ו) להדגיש שכל האמור עד עתה, זהו רק בשיטת הרמ"ה והרא"ש. אכן ברמב"ן בשני מקומות נראה שנקט דדין 'קנאין פוגעין בו' חשיב כחיוב מיתה לחוטא. שכן כתב במלחמות (סנהדרין עד) שכיון שקנאין פוגעין בו הריהו כחייבי מיתות ב"ד שיהרג ואל יעבור. וכן כתב בספר המצוות (בשרש השלישי) לענין גונב את הקסוה שקנאין פוגעין בו, שנחשב כמחויב מיתה בידי אדם.

ז) לומר שכדעה זו נקט הגרעק"א במה שהניח בפשיטות דאיכא קלב"מ בדינא דקנאין פוגעין בו - שהשוה דין זה לרודף דחשיב הגברא מחויב מיתה שעל כן נפטר מעונש ממון כמבואר בסוגיא דסנהדרין].

הקדושה שבחפץ ולא כל כמיניה לדחות קדושת החפץ משום מצוה דידיה, כשם שאין עשה דוחה ל"ת דגניבה וגזל דמש"ה לולב הגזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה].

ואף שאר הראשונים לא פליגי על רש"י אלא משום שגם חברו מחויב ליתן ממונו להצלתו של זה, על כן אף הוא עצמו יכול ליטלו, ובלבד שיתן דמים [כשם שחברו היה רשאי ליטול דמים ממנו אילו הצילו בממונו]. אמנם בעיקר הדבר הכל מודים שדבר שהוא של הזולת אינו בתחום שליטת האדם כלל, אף לא לצורך מצוה או הצלה. והוכחה גדולה לזה, דהא כו"ע מודו שאין אדם רשאי ליטול אבר של חברו בלא רשותו כדי להציל עצמו ממות, אף במקום שאין הלה מסתכן בנטילת האבר. והיינו משום שגם חברו אינו מחויב לתרום אבר לחברו כדי להצילו (כמו שהסכימו הפוסקים - ע' פ"ת יו"ד קנו ס"ק טו). ואין אומרים ידחה פיקוח נפש לאו דבל יוסיף, וישתרי לחבול בחברו ליטול אברו - כיון שאין שייכת דחיה בשל חברו. והואיל ובוזה אף חברו אינו מצווה בדבר, לכן גם הראשונים דפליגי בממון, מודים כאן שאסור להציל עצמו באבר חברו.

אבן, אם יבוא אנס ויאמר לאדם או קטע יד חברך או אהרגך - כתב הש"ך (שם) דיקטע ולא יהרג. ומאי שנא מכל הא דאמרן? אך באור הדבר הוא עפ"י"מ שהראינו לחלק בין גדר 'אונס מיתה' ל'פיקוח נפש'; במקום שהאנס מחייבו לקטוע יד חברו הרי הוא אנוס על דבר זה, ושוב אינו מחויב ליתן נפשו כדי להציל יד חברו, דאדרבה, עתה - על ידי האנס - נידונת היד כדבר המהוה סיבת סכנה לנפשו, וא"כ חל כאן דין הצלת נפשו לסלק את סיבת הסכנה. משא"כ כשבא אדם לסלק חליו על ידי נטילת אבר של חברו, הלא אין היד סיבת סכנתו אלא המחלה היא המסכנת, אלא שרוצה להציל עצמו מסכנתו על ידי אבר של חברו ועל כן אין לו רשות ויכולת, דלאו כל כמיניה ליטול דבר של זולתו כאמור. [ביסוד חילוק זה בארו המנ"ח והאור"ש דברי הרמב"ם (בהל' יסוה"ת) דמי שאנסוהו לעבוד ע"ז ועבר ולא נהרג, פטור מעונש ב"ד הגם שלא עשה כדין וחילל את השם, אבל אם ריפא עצמו בעצי אשרה חייב, דהכא חשיב 'אונס' והכא לא חשיב 'אונס'].

לאור זאת נראה שזהו מה שקורא הרמב"ם את המשא שבספינה 'כמו רודף' - כלומר המשא מהוה סיבת הסכנה ועל כן חל כאן מצוה וחובה של הצלה, כשם שאמרה תורה ברודף להציל את הנרדף. ובא הרמב"ם בזה ליתן טעם למה הזורק פטור מלשלם - שלא כבשאר מציל עצמו בממון חברו, דאף להמתירים להציל מ"מ חייב לשלם - שהרי המשא הוא גורם הסכנה וכרודף את חיי האנשים, ואנו באים להציל את ה'נרדף' מיד סיבת הסכנה, המשא. ולא דמי למציל מיומת עצמו בממון חברו דאין הממון סיבת הסכנה.

ואם כן, הרי הוא הגדר והוא הטעם בדין העובר, במה שאמר הרמב"ם שהוא 'כרודף' - כלומר הוא מהוה סיבת הסכנה לאם. דנהי דליכא עליה חיובא דרודף, דמשמאי קא רדפי לה, סו"ס הוא סיבת הסכנה, ודומה ממש למשא המסכן את אנשי הספינה מפני כובדו. וזהו גדר שם רודף שאמר הגר"ח בלא חיובא דרודף, כלומר דבר המהוה סיבת סכנה, שחל על ידו דינא דהצלת הנרדף.

1 ז ע"ע באורך באיסור הריגת עוברין בשיעור לה.

1 י שיעור פד אות ג.

שאינ ב"ד ממייתם אותו. כלומר משום איסור שפ"ד דבן נח, איכא גם בזה, דסו"ס חייב היה לדקדק בדבר והרי זה שופך דמים שידו קלה להרוג בלא דקדוק. ואמנם כן כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (ט, ד) שבב"נ נהרג באופן זה. אלא דמצד משפט התורה המסור לב"ד הנוסף על משפט המלך האנושי, אין הב"ד ממייתם אותו בכגון זה. וטעם הדבר נראה עפ"י ד הגר"ז (בהל' רוצח) שייסד דברודף מלבד הצלת הנרדף וחיובא דרודף, איכא דין נוסף [האמור בבא במחותרת] ד'אין לו דם', שלכך אמרו בתוספתא דהחובל בו פטור. וכתב שם בתוך דבריו שאף זה שניתן להצילו באחד מאבריו אין לו דמים, דהא לא יימנע שיש אדם אחד במקום כלשהו שאינו יכול לדקדק ולפגוע ברודף באחד מאבריו דוקא, וא"כ לעולם הרודף אין לו דמים, שהרי כלפי אדם כלשהו ודאי בר הריגה הוא.

והנה הראב"ד השיג על הרמב"ם דקשיא ליה מעשה דאבנר, שמבואר בגמרא (בסנהדרין מט) שיואב הרג את אבנר כדין, דהיה לו להכות את עשאל רודפו באחד מאבריו. הרי שאף בישראל שיכול היה להציל באחד מאבריו ולא עשה כן - נהרג בב"ד. אך לפי האמור נראה ליישב שיטת הרמב"ם כמין חומר, דהואיל ויואב היה גואל הדם לעשאל, שפיר עבד כדין בהריגתו לאבנר, שהרי מבואר ברמב"ם (רוצח ו, ה) שדין גואל הדם גם הוא כדין משפט המלך שלכך הורג אף על רציחה בלא שני עדים והתראה ובשוגג. וע' באו"ש שם שצ"י לדברי הרמב"ם בספר המורה (ח"ג מ) שענין גואל הדם ומשפט המלך שוים. וא"כ הלא בדין 'שפיכות דמים' דבן נח שפיר איכא חיוב מיתה ביכול להציל באחד מאבריו, וכשם שהמלך הורג שופכי דמים הגם שאינם מחויבים מיתה לפי משפט התורה, כך גואל הדם עושה כן, וא"כ יואב שהרג את אבנר כדין עבד. וכן הוא להדיא במאירי סנהדרין (נו) שההורג את הרודף בזמן שיכול היה להצילו באחד מאבריו, דבב"נ נהרג בב"ד ובישראל נהרג במלך או בגואל הדם.

מערתה יש לבאר דברי המזרחי שהנרדף הורג את הרודף אפילו יכול להצילו באחד מאבריו, דהנה להרמב"ם יש לנו סברא שהואיל ובעצם בר מיתה הוא ואין לו דם, אם כן הנרדף שבהול והרגו בלא דקדוק יש לפוטרו על פי משפט התורה. וגם מצד ישובו של עולם אין לחייבו, דשפיר י"ל על זה סברת המשל"מ שהיות והנרדף עצמו קשה לו לדקדק, אין בהריגה כזו השחתת ישובו של עולם דאדרבה הוא מציל נפשו שזהו ישובו של עולם.

אבן הראב"ד והטור דפליגי על הרמב"ם, ולדבריהם רודף שאפשר להצילו באחד מאבריו יש לו דם, אם כן הרי שוב עיקר דינו של המזרחי צריך באור. אך על פי המבואר לעיל אתי שפיר, שאעפ"י שאין עליו חיוב מיתה סו"ס הוא מהוה סיבת הסכנה לנרדף [ואמנם אילולא היה הנרדף בהול ויכול בנקל להציל עצמו באחד מאבריו, אזי אין נחשב הרודף סיבת הסכנה, שהרי די בהסרת אבר אחד למנוע הסכנה, אך כיון שהנרדף קשה עליו הדקדוק, שפיר נעשה הרודף סיבת הסכנה], וכיון שהוא סיבת הסכנה לנרדף מעתה אין כאן נידון אם מותר להרוג את חברו כדי להציל עצמו, אלא להפך, האם מחויב הנרדף למסור נפשו כדי להציל את הרודף, ועל כן אינו מחויב לדקדק.

ה והנה פסק הרמב"ם (רוצח א, ג) שההורג את הרודף והיה יכול להציל באחד מאבריו, פטור ממייתת בית דין. והראב"ד (מלכים ט, ד - ע"ש ברדב"ז) והטור חולקים וסוברים דכיון דאסור היה לו להרגו - נהרג עליו. ואמנם צריך לבאר טעמו של הרמב"ם.

ובגרי"א מסכת צדד בתחילה להוכיח כהרמב"ם מהא דאילו נהפך זמרי והרגו לפינחס אינו נהרג, והלא יכול היה לפרוש וכיכול להצילו באחד מאבריו דמי [כקושיא הנ"ל] - הרי דאעפ"י אינו נהרג. ואמנם לכתחילה ודאי אסור היה לו לזמרי להרוג לפינחס דהיה לו לפרוש. ושוב כתב דלהראב"ד והטור שמחייבים, צריך לומר כשיטת הרא"ם דדוקא בכל אדם הוא דאמרינן דביכול להציל מאחד מאבריו אסור לו להציל בנפשו, אבל הנרדף עצמו שהרג את הרודף פטור אפילו יכול היה להציל באחד מאבריו, ולכך מובן שהגם שהיה לו לזמרי לפרוש, לא היה נהרג אילו הרגו לפינחס. ובאור סברת המזרחי כתב המשל"מ (בסוף הל' חובל ומזיק) שהואיל ובהול הוא על נפשו, לא הזקיקוהו לדקדק בדבר אפילו היה יכול להציל באחד מאבריו. וטעם זה כפשוטו אינו מובן כ"כ, כיצד מתירים איסור רציחה מפני בהילות, והלא מיירינן בשיכול להציל עצמו באחד מאבריו של רודף בלא שום סיכון מהעיקוב של הדקדוק, וא"כ אמאי אינו חייב לדקדק.

אך הנה כתב הרמב"ם שם שזה שיכול להציל באחד מאבריו ולא עשה כן, 'הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל אין בית דין ממייתין אותו'. ומצינו כיוצא בזה בכמה מקומות בדברי הרמב"ם בהל' רוצח, אופני רציחה שנחשב הרוצח 'שופך דם' וחייב מיתה לשמים אלא שאין ב"ד ממייתין אותו. וכגון הרוצח בגמרא או ההורג את הטריפה או בלא עדים והתראה. וכיו"ב מבואר ברמב"ם (הל' רוצח ב, יא) לענין ישראל שהרג גוי. והנה בכל אלו מבואר ברמב"ם בהל' רוצח ובהל' מלכים שב"נ נהרג עליהם בב"ד, וכן בישראל רשאי מלך ישראל להרגם.

וכבר ביארנו בהרחבה במק"א" עפ"י דקדוקי לשונות הרמב"ם (וכפי שהעיר על כך בקצרה באו"ש) בענין גדר מצוות בני נח, שיסודן בישוב העולם ומניעת השחתתו. ועיקר השחתת העולם בשפיכות דמים, וזהו יסוד איסור שפ"ד בב"נ. ואמנם איסור זה קיים אף בישראל, כפי שכתב הכ"מ שם עפ"י דברי המכלתא דלא יצאו ישראל במתן תורה אלא להחמיר עליהם ולא להקל [והיינו כדברי הגמרא בסנהדרין (נו) 'מי איכא מידי דלב"נ אסור ולישראל שרי], אלא שבישראל ניתוסף עליו משפט התורה, ומצד משפט התורה אין נהרג אדם מישראל בב"ד אלא בעדים ובהתראה עם כל תנאיה, אבל עיקר איסור שפ"ד דבן נח - שהוא משום קיום הישוב ומניעת השחתתו - קיים גם בישראל, אלא שהוא מסור למלך ישראל, שעניינו לקיים הסדר החברתי וכמו כל דיני בני נח. וכמוש"כ הר"ן בדרשותיו (יא) שמשפט המלך יסודו בהנהגה שעל פי הטבע האנושי, ואילו משפט התורה - על ידי הסנהדרין - מיוחד לקדושת ישראל שלמעלה מן הטבע.

ואל"ו הם דברי הרמב"ם שהנרדף שיכול להציל עצמו באחד מאבריו של רודף והרגו שופך דמים הוא וחייב מיתה אלא

